

EEN BEZOEKJE AAN DE OUDE KERK VAN DE HERVORMDE GEMEENTE NIEUWERKERK AAN DEN IJSSEL (maart 2006)

IETS OVER HET KERKGEBOUW

De dorpskerk in Nieuwerkerk is al eeuwenlang het herkenningspunt van het (oude) dorp. De kerk staat net buiten de oude bebouwing op de kruising van de Kerklaan en de Dorpsstraat en dateert waarschijnlijk uit het eerste kwart van de 16e eeuw. Op de plek van de huidige kerk zal stellig een oudere kerk hebben gestaan, die gebouwd is als "dochter" van de parochiekerk in Ouderkerk a/d IJssel. In de onrustige tijden voor de 80-jarige oorlog bleef de kerk voor een beeldenstorm gespaard. In 1578 is voor het eerst sprake van een predikant in plaats van de pastoor en doet de gereformeerde religie definitief zijn intrede.

Exterieur.

De bouwstijl van kerktoren en schip is laatgotisch, met de toren - zoals gebruikelijk - aan de westkant. De torenklok

is naar schatting vier eeuwen oud. Iets jonger is een steen met inscriptie uit 1615, die in de noordelijke torenmuur is ingemetseld. Op oude afbeeldingen is te zien, dat het schip van de kerk vrij lang is geweest. Opzij van de toren bevond zich de consistoriekamer, die in 1874 werd afgebroken en herbouwd. Een apart "secreet" werd in 1770 in de kerktuin geplaatst. In 1810 werd bij de bouw van een nieuw koor het schip ingekort, waarna in 1825 een flinke restauratie plaatsvond. De gebrandschilderde ramen waren toen al enige tijd verdwenen. In 1927 - 1928 werd de kerk nog grondiger onder handen genomen, onder andere voor dak-, muur- en funderingsherstel. Daarbij werd een nieuwe consistoriekamer tegen de zuidgevel van het koor gebouwd, met daarnaast een stenen toegangsportaal. Bovendien

werden weer gebrandschilderde ramen aangebracht, ontworpen door L.F. Asperslagh. Daarbij werd de vanouds betegelde kerkvloer nog niet onderheid. Pas in 1973, bij de laatste restauratie, is daar verbetering in gebracht.

Eeuwenlang is in en buiten de kerk begraven, totdat dit in 1829 definitief werd verboden.

Desondanks fungeerde het kerkhof tot 1874 als algemene begraafplaats en tot 1910 werd het nog als zodanig aan de gemeente verhuurd. Twee grafstenen van steenbakkersfamilie Mijndliëff (met een laatste bijzetting uit 1905) herinneren daar nog aan.

Interieur.

Het kerkinterieur bevat nog enkele historisch waardevolle elementen uit de 17e eeuw. Te denken valt aan de kansel, die in 1863 werd verplaatst, gedateerde trekbalken; de koperen lessenaars en één of twee koperen kaarsenkronen; de overige een of twee kronen - uit ongeveer dezelfde tijd - werden in 1851 uit de Gouderakse kerk aangekocht. Het orgel van Pieter van Assendelft dateert weliswaar uit 1770, maar werd in 1890 gekocht van de r.k. parochie in Vlaardingen en tegen de torenmuur geplaatst. De orgelgalerij werd in 1928 vergroot. Het restant van het 17e- en 18e-eeuwse kerkzilver is in de 1966 verkocht, en prijkt nu deels in Rotterdamse musea en deels in het raadhuis. Voor de consistoriekamer werd ca. 1784 een allegorisch schoorsteenstuk geschilderd met als achtergrond de Zuidplas en de dorpskerk. Het werd in 1927 teruggeplaatst en in 1973 gerestaureerd.

DE HERVORMING

Als de kerk gebouwd wordt is er nog geen sprake van de Hervorming; de Kerk is dus nog algemeen. De Hervorming begint op 31 oktober **1517**, als de 34-jarige Duitser **Maarten Luther** zijn 95 stellingen aan de deur van de Slotkerk van Wittenberg spijkt. Luther wil trouwens helemaal geen kerkscheuring, maar alleen een hervorming binnen de bestaande [Katholieke = Algemene] kerk. Hij stuit in deze kerk namelijk op heel veel misstanden, zoals bijvoorbeeld de aflaat: het afkopen van straf.

De gevolgen van zijn daad zijn echter -door alles wat er daarna gebeurt - zodanig, dat er wél een scheuring komt, die dus "**De Hervorming**" of "**De Reformatie**" genoemd wordt. Het duurt dan nog een aantal jaren, vóór deze Reformatie overal doorgedrongen is.

In Nieuwerkerk is er daarom in het begin van de 16e eeuw, als de Hervorming een feit is, nog gewoon een pastoor, zoals al vele eeuwen eerder, en zoals nu in de Rooms-Katholieke Kerk nog het geval is. In 1494 is dat bijvoorbeeld "*Heere Elbrut Dircxz., oudt 58 jaer*". De laatste pastoor vóórdat in Nieuwerkerk de Hervorming begint is Egidius Cornelisz.(oon), die in 1567 in Gouda op een bijeenkomst van pastoors uit de omgeving verklaart, dat de meeste leden van zijn parochie (=gemeente) "*....met de boze geest der keterij bemet zijn*", d.w.z. dat ze ertoe neigen om Protestant te worden! (Protestant wil zeggen: protesterend tegen de bestaande kerk.) Zelf wijkt hij trouwens in die tijd tijdens een kerkdienst óók eens van de Roomse ritus af, waardoor heel wat heibel ontstaat: mensen die de kerk uitlopen, enz. De schout (= burgemeester) van Nieuwerkerk, die er op toe moet zien dat de kerk niet overvallen zal worden door "kettters", sommeert pastoor Egidius om van de preekstoel af te komen. Deze doet dat ook netjes en maakt daarna de dienst op de gewone manier af. Na afloop vergadert de vroedschap bij de schout thuis, en men trekt daarna naar het huis van de pastoor om hem een fikse waarschuwing te geven. Maar dat zit ze niet glad, want de huishoudster van pastoor Egidius is er óók nog! Boze tongen beweren, dat ze in concubinaat leeft met de pastoor, maar, hoe het ook zij, deze Trijntje verdedigt haar heer en meester met verve: Ze "*...viel met luid gekijf overdwors in haarluijden (=haar) woorden*", zoals de archiefstukken uit die tijd vermelden. Dat wilde zo ongeveer zeggen, dat ze de bezoekers heeft uitgescholden voor alles wat mooi en lelijk was!

DE EERSTE HERVORMDE PREDIKANT

In 1578 komt de eerste predikant van de Hervormde Gemeente, die dan nog Gereformeerde Gemeente genoemd wordt. De betekenis van 'Hervormd' en 'Gereformeerd' is immers dezelfde: het Latijnse 'reformare' betekent namelijk 'hervormen'! (Pas in het begin van de 19e eeuw komt de naam 'Hervormd' in gebruik.) Genoemde predikant heet *Hermannus Merling* en hij is monnik geweest in het Kruisbroederenklooster in Asperen.

(Het loopt, zo kort na de hervorming, nog niet allemaal even goed met de Gereformeerde Kerk in Nieuwerkerk: op een provinciale kerkvergadering in 1588 (tien jaar na de komst van ds Merling dus) krijgt men de waarschuwing, dat men zo gauw mogelijk moet zorgen dat er ouderlingen en diakenen komen! In 1591 overlijdt deze eerste Hervormde predikant van Nieuwerkerk aan den IJssel. Na hem hebben vele predikanten de Hervormde Gemeente gediend. In de Franse tijd, de tijd van de patriotten en de prinsgezinden (rond 1790), is er nog eens een predikant afgezet, ds Kumsius, omdat hij te prinsgezind was.

DE DOLEANTIE

We slaan een eeuw over en komen bij de Doleantie, die in 1886 plaatsvindt in Nederland. Dit is een afscheiding van mensen uit de Hervormde Kerk, die vinden dat deze kerk heel erg verwaterd is. Degene die landelijk de Doleantie begint is doctor *Abraham Kuyper*, een zeer veelzijdige persoon, die in 1880 bijvoorbeeld de Vrije Universiteit in Amsterdam heeft gesticht. Hij zal later zelfs jaren lang minister-president worden!

Het woord Doleantie komt van het Latijnse woord

B E R I C H T

V A N D E N

P R E D I K A N T

C: K U M S I U S,

A A N G A A N D E Z I J N E

R E M O T I E

E N Z. E N Z.

T E

N I E U W E R K E R K A A N D Y S S E L

T E R O T T E R D A M,

B J J O H A N N E S B A L, Boekverkooper,

1 7 9 5

Klik [hier](#) om dit echt unieke bericht voor Nieuwerkerks historie! te lezen.

'dolere', dat 'treuren', 'smart voelen' betekent. De mensen die met de Doleantie meegaan worden daarom ook wel de 'dolerenden' genoemd, de 'treurenden' dus. Met name treuren zij over het feit dat zij de eigenlijke voortzetting van de echte Gereformeerde Kerk zijn en geen bezittingen meer hebben. Ze mogen geen enkele kerk of kerkelijk gebouw meer gebruiken, omdat ze er zelf uit gegaan zijn!

In Nieuwerkerk komt de Doleantie ook aan de orde, en wel in 1889. Predikant in de Hervormde Gemeente is vanaf het begin van dat jaar *ds J.C. de Mol Moncourt*. Het is 30 oktober 1889, als de kerkenraad een ernstig gesprek heeft over wat men moet doen. Sommigen zijn namelijk "...er van door drongen en gaan eronder gebukt, dat 't Kerkelijk leven Kwijnt en langzamerhand uitsterft ook hier ter plaatse". Eén van de dingen waar men het helemaal niet mee eens is is, dat er vaak gezangen gezongen worden, in plaats van alleen maar psalmen! Men breekt dan met de Hervormde Synode, dat is de kerkvergadering die de macht heeft om de zaken van de leer en van het bestuur van de Kerk te regelen. Alleen één ouderling gaat niet mee met de Doleantie.

De hele kerkenraad wordt dan geschorst en mag geen gebruik meer maken van de kerk. Men houdt nu kerk in de pas gebouwde Christelijke school halverwege de Kerklaan, daar waar later (in 1912) ook de Gereformeerde Kerk komt, die na de bouw van het Gereformeerde Ontmoetingscentrum aan de Bospolderstraat door de Jehova's-getuigen gekocht is. Nu is er een bedrijf in gevestigd.

Terug naar 1889. Ds De Mol Moncourt wordt gesommeerd om alles wat hij nog heeft aan notulenboeken e.d. terug te geven, en ook om de pastorie aan de Kerklaan (vlakbij dorp, zie de illustratie hierboven) te verlaten. Er moet zelfs een deurwaarder aan te pas komen! De predikant krijgt voorlopig onderdak bij één van de 'dolerende' gezinnen (waarvan er in totaal 23 zijn), totdat er een nieuwe pastorie gebouwd wordt. Deze komt vlakbij de school aan de Kerklaan, waarin die jaren kerk is gehouden (zie de illustratie op de vorige bladzij). In 1912

krijgt de Gereformeerde Kerk, zoals de 'dolerende kerk' later gaat heten, een eigen gebouw, naast de pastorie. (In deze pastorie woont nu burgemeester Bonthuis!)

Even een leuk detail: aanvankelijk werd het gebouw van de Gereformeerde Kerk wel Komkommerkerk genoemd. Dit kwam, doordat veel gereformeerden een tuindersbedrijf hadden. Juist

in die jaren werd er goed verdiend aan de komkommers, waardoor de mensen veel konden bijdragen aan de nieuwe kerk. Vandaar dus de naam Komkommerkerk! Bij de opening in 1912 moeten er zelfs komkommers aan de toren hebben gehangen!

Inmiddels zijn we ruim een eeuw verder, en zijn de zaken wat de kerkelijke leer betreft in een hoop opzichten omgedraaid. In de Hervormde Gemeente, van wie de Oude Kerk, is worden bijvoorbeeld geen gezangen gezongen, en in de Gereformeerde Kerk juist wel!

Archiefbronnen:

- A.M. den Boer, Inventaris van het [archief](#) van de hervormde gemeente Nieuwerkerk a/d IJssel ('s-Gravenhage, 1977).

Literatuur:

- A.M. den Boer en S.N. den Boer-Snoei, Met veel volcx in vreugt : grepen uit de geschiedenis van de dorpskerk van Nieuwerkerk aan den IJssel. Nieuwerkerk aan den IJssel, 1973.
- A.M. den Boer, Een schoorsteenstuk met raadsels uit de achttiende eeuw. In: Holland 8(1976) 216-222.
- A.M. den Boer, Het orgel in de dorpskerk van Nieuwerkerk aan den IJssel. In: De Hoeksteen 6(1977) 149-151.
- Adri den Boer, Een zinnebeeldig schilderij. In: Toen & Nu (Nieuwerkerk aan den IJssel, 1989)52-54.
- Adri den Boer, Nieuwerkerks kerkzilver in Rotterdamse musea. In: De Schatkamer 4 (1990)29-33. Adri den Boer, Beelden van Goudse en Nieuwerkerkse pastors. In: De Schatkamer 6 (1994)59-60.
- Adri den Boer, 18e eeuws Vlaardings orgel Nieuwerkerks monument. In: De Schatkamer 10 (1996)13-16.
- Adri den Boer, Heraldiek op een Nieuwerkerkse kaarsenkroon. In: De Schatkamer 12 (1998)118-120.
- Adri den Boer, Het inkorten van de Nieuwerkerkse dorpskerk in 1810. In: De Schatkaer 20 (2006)26-33.
- Bart van Buitenen, Het Assendelft/Van den Brinkorgel te Nieuwerkerk aan den IJssel. In: De Orgelvriend (april 1999) 10-15.
- Karel Aardse e.a., Tekens in de tijd. 100 jaar Gereformeerde Kerk Nieuwerkerk aan den IJssel 1889-1989, Nieuwerkerk aan den IJssel 1989.
- Adri den Boer, Nieuwerkerks dolerend Avondmaalsstel, in: De Schatkamer 10 (1996) 97.